

**БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДА
ҚОЛДАНЫЛАТЫН ШЫҒЫНДАРДЫҢ
ЖІКТЕЛІМІ**

Орындаған: Әбдіғаппар Назерке

Жабыкбаева Анель

3ә-16

- Басқарушылық есептің жүйесінде ақпаратты мүдделі тұлғаларға дұрыс шешім қабылдау үшін кәсіпорын ішінде әзірлеп, ұсынады. Әдетте шешім келешектегі оқиғаларға қатысты болғандықтан, деректерді алу (жинау) жүйесінде көп назар аударылатын болжалды шығындар мен табыстар бірдей болатын болса, онда шешім қабылдау үшін пайдалы ақпарат алуға болады. Шешім қабылдау және жоспарлау барысында қолданысқа тандап алынған баламалы нұсқаларды егжей-тегжейлі талдау үшін шығындар мен табыстардың сипаттамасы толық болуы керек.

СОНДЫҚТАН ШЫҒЫНДАР МЕН ТАБЫСТАРДЫ ЖҮЙЕЛЕНДІРУДІҢ
(ЖҮЙЕГЕ КЕЛТІРЕТІҢ) МЫНАДАЙ МАҚСАТҚА ЛАЙЫҚТЫ
СХЕМАСЫ БЕРІЛЕДІ:

- Өзгермелі, тұрақты
- Бағалау есебіне қабылданатын және қабылданбайтын алдағы кезең шығындары
- Қайтарылмайтын шығындар және аяқталған кезең шығындары
- Жүктелген шығындар (вмененные затраты)
- Инкременттік және маржиналды шығындар
- Маржиналдық табыс
- Жоспарланған және жоспарланбаған шығындар
- Релеванттық және релеванттық емес шығындар
- Өндіріс көлеміне байланысты шығын динамикасы

- **Өзгермеліге** сомасы өндіріс көлеміне байланысты тікелей өзгертін шығын жатады, яғни ол кәсіпорының іскер белсенділік деңгейіне тәуелді. Бұл – шикізат және негізгі материал шығындары, негізгі өндіріс жұмысшыларының еңбекақысы. Өнім бірлігінің шығыны – тұрақты шама.
- **Тұрақтыға** мөлшері (шамасы) өндіріс көлемінің өзгеруіне, яғни кәсіпорының іскер белсенділігінің деңгейіне тәуелді болмайтын шығындар жатады. Мұндай шығындарға үй-ғимараттарды күтіп- ұстау, амортизация, жарнама, басқару қызметкерлерінің еңбекақысы және т.б. шығындарды жатқызуға болады. Өнім бірлігіне есептелген тұрақты шығын өндіріс көлеміне қарай өзгереді – өндіріс көлемі ұлғайтылғанда (кемітілгенде) кемиді (артады).

- **Өзгермелі және тұрақты шығындарға нақты шектеу қою, іс жүзінде мүлдем мүмкін емес, өйткені олардың кейбіреуі жартылай тұрақты немесе жартылай өзгермелі болады. Сондықтан олар шартты – тұрақты немесе шартты- өзгермелі деп жиі аталады.**
- Шығындарды тұрақты және өзгермелі деп бөлу өндіріс көлемінің сыни есебі, пайдалылықты талдау, пайдалылығы, бәсекеге жарамдылығы, шығарылған өнімнің ассортименті негізінде болады.
- Бағалау есебіне қабылданатын және қабылданбайтын алдағы кезең шығындары. Белгілі бір шешімді әзірлеуде бұл мәселеге шығындар мен табыстардың қандай қатысы барын, яғни есепке не алынатының, не алынбайтының анықтап алу қажет.

ҚАЙТАРЫЛМАЙТЫН ШЫҒЫНДАР НЕМЕСЕ АЯҚТАЛҒАН КЕЗЕҢ ШЫҒЫНДАРЫ

- Бұл шығындар қандай да бір шешімдердің пайдасы үшін болатын (таңдау, байлам) осы шығынның сомасына ешқандай әсерін тигізе алмайтын, сатып алынған ресурстардың құнын білдіреді. Ол бұрын қабылданған шешімнің нәтижесінде пайда болады және келешекте пайдаланылатын шешімдер оны өзгерте алмайды. Талап етілмей (сол күйінше қалған) 100 мың теңге сомасындағы шикізат шығыны қайтарылмайтын шығының үлгісі болады.

ЖҮКТЕЛГЕН ШЫҒЫНДАР

- Бұл шығындар – басқасынын бас тартуды талап ететін әлдебір баламалы әрекет (қолданыстық) бағамның түйінің құрбан етілуі немесе жоғалуы мүмкін сипатын білдіреді. «Жүктелген шығындар» ұғымы тек ресурстар көлемі шектеулі болғанда ғана қолданылады. Ресурстар шектелі болмайтын кезде бірдемені құрман етудің қажеті болмайды.

ИНКРЕМЕНТТІ ЖӘНЕ МАРЖИНАЛДЫҚ ШЫҒЫНДАР МЕН ТАБЫСТАР

- Инкрементті шығындар мен табыстар қосымша болып табылады және өнім бірліктерінің қандай да бір қосымша топтарына дайындау және сату нәтижесінде пайда болады. Ол көп жағынан маржиналдық табыстар мен шығындарға ұқсас. Олардың арасындағы негізгі айырмашылықтар – соңғысы өнім бірлігінің қосымша шығындары мен табыстарын білдірсе, алдыңғысы өз мәнінде қосымша шығын болып, өнім бірлігінің тұтас тобын өндіру көлемін ұлғайтудың нәтижесі болып табылады.

- **Маржиналдық табыстар** – бұл өнімді сатудан түскен түсім мен өзгермелі шығындар бойынша есептелген оның толық емес өзіндік құндары арасындағы айырмашылық. Маржиналдық табыстың құрамына кәсіпорын табысы мен тұрақты шығыны кіреді. Маржиналдық табыстан тұратын шығынды шегеріп тастағаннан кейін операциялық пайданың көрсеткіші қалыптасады.
- **Жоспарлы** – бұл нормативтерге, лимиттерге сәйкес өндірістің белгілі бір көлеміне есептелген шығын. Ол өнімнің жоспарлы өзіндік құнына қосылады.
- **Жоспарланбаған** – өнімнің нақты өзіндік құнында көрсетілетін шығындар.

РЕЛЕВАНТТЫҚ ЖӘНЕ РЕЛЕВАНТТЫҚ ЕМЕС ШЫҒЫНДАР

- **Релеванттық және релеванттық емес шығындар** – оңтайлы басқару шешімін іріктеуде назарға алынатын шығындар. Мұндай талдауда тек шамасы осы немесе басқа шешімдерге байланысты шығындар ғана ескеріледі. Мұндай шығындар релеванттық деп аталады, яғни елеулі немесе маңызды деп саналады.
- Шамасы қабылданған шешімге тіуелді болмайтын шығын – релеванттық емес (иррелевантты) және нұсқаларды бағалау барысында ескерілмейды.
- Релеванттық әдетте, өзгермелі шығындар болса, ол иррелевантты – тұрақты. Алайда, өзгермелі шығындар иррелевантты ретінде болатын жағдайларда болуы мүмкін.